

УДК 343.132.1

О.О. МАЗАЄВ, Донецький національний університет

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПРИ ВІДТВОРЕННІ ОБСТАНОВКИ ТА ОБСТАВИН ПОДІЇ

***Ключові слова:** комп'ютерне моделювання, відтворення обстановки і обставин події, використання новітніх технологій, вдосконалення кримінально-процесуального закону*

Одним із завдань кримінального судочинства України є правильне застосування Закону, з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний. Таке завдання може бути реалізоване тільки за умови досягнення істини у кримінальній справі. Якість виконання зазначеного завдання залежить, перш за все, від правильної організації процесу доказування й використання під час цієї діяльності новітніх досягнень науки та техніки. Сучасний стан розвитку комп'ютерних технологій надає конкретні можливості у сфері боротьби зі злочинністю, які здатні підвищити якість забезпечення кримінально-процесуального судочинства. Безумовно, що законодавець не може встигнути за бурхливим розвитком технічних можливостей суспільства, хоча повинен як можна ширше застосовувати у своїй законодавчій діяльності ці досягнення науки та техніки, особливо, коли це стосується боротьби зі злочинністю. Слушною в цьому сенсі є думка Л.М. Ісаєвої, яка у докторському дослідженні обґрунтовує необхідність активного впровадження у процес розслідування злочинів новітніх технологій. Вчена звертає увагу, що найбільш перспективними у цьому напрямку є наукові розробки щодо використання цифрових технологій під час розслідування злочинів, які

стосуються електронного документу, цифрової фотозйомки та програмного забезпечення. Але й за таких умов дослідниця зазначає, що використання новітніх технологій у слідчій практиці може становити певну проблему незалежно від форм уживання [1, с.42]. І це справедливо, адже ступінь упровадження комп'ютерних технологій у кримінально-процесуальну діяльність досить звужений. Ані кримінально-процесуальний кодекс України, ані інші нормативно-правові та відомчі акти не передбачають безпосереднього використання комп'ютерної техніки під час провадження процесуальних і слідчих дій. Відтак виникає нагальна потреба у дослідженні можливостей щодо використання комп'ютерної техніки у кримінальному судочинстві, що підкреслює актуальність обраної теми.

У нашому дослідженні ми розглянемо доцільність використання комп'ютерного моделювання під час проведення відтворення обстановки та обставин події. Зазначена слідча дія неодноразово привертала увагу вчених процесуалістів і криміналістів як України, Росії так інших держав. Проблеми щодо вдосконалення зазначеної дії активно досліджували такі науковці, як Р. Єзерський, Л.М. Ісаєва, Ю.Ю. Кур'янова, О.О. Пунда та ін. Разом із тим, їх роботи в основному спрямовані на процесуально-криміналістичне вдосконалення відтворення обстановки та обставин події, але технічному удосконаленню щодо використання програмного забезпечення уваги майже не приділялося. Тому метою статті є обґрунтування дослідження доцільності використання комп'ютерного моделювання під час провадження вказаної слідчої дії. Новизна роботи полягає у визначенні напрямку вдосконалення кримінально-процесуального закону щодо відтворення обстановки та обставин події з метою приведення його у відповідність до технічного рівня розвитку суспільства.

У кримінально-процесуальному законодавстві України відтворення обстановки і обставин події передбачено ст.194 Криміна-

льно-процесуального кодексу, відповідно до якої з метою перевірки й уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого або даних, одержаних при провадженні огляду та інших слідчих дій, слідчий може виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках за участі спеціаліста, свідка, потерпілого і підозрюваного або обвинуваченого відтворити обстановку й умови, в яких ті чи інші події могли відбуватися в дійсності [2 с.657]. Такий підхід законодавця дозволяє у межах цієї слідчої дії проводити слідчий експеримент або перевірку показань на місці. Як зазначається в науковій літературі, ця стаття передбачає фактично комплексну (змішану, або «гібридну») слідчу дію [3, с.29]. Хоча проблеми розмежування відтворення обстановки та обставин події на дві зазначені дії неодноразово обговорювалися вченими, але будь-яких суттєвих кроків щодо законодавчого розподілу на перевірку показань та на слідчий експеримент в українському законодавстві зроблено не було.

Найчастіше не виникає проблем щодо застосування зазначеного засобу доказування, але існують види злочинів, які передбачають руйнування первинного місця події. До них можна зарахувати, наприклад, такі, як навмисні підпали, знищення майна тощо. В інших категоріях кримінальних справ теж можливі подібні труднощі. Наприклад, якщо після дорожньо-транспортної пригоди було реконструйовано дорогу і відтворення обстановки та обставин події злочину провести неможливо, або якщо місце події знаходиться занадто далеко від місця розслідування, куди проблематично виїхати за короткий термін і немає інших засобів провести цю слідчу дію, то у таких випадках можна використати комп'ютерне моделювання місця пригоди і провести за допомогою створеної моделі відтворення обстановки та обставин події. З цього приводу неодноразово підкреслювалась важливість якісної фіксації доказової інформації за будь-яких умов, незважаючи на умови слідчої ситуації.

Необхідність технічного супроводження слідчих дій, а саме відтворення обстановки та обставин події злочину є нагальною. Так, М.Ф. Сокиран неодноразово розглядав можливості застосування під час проведення слідчих дій таких технічних засобів, як відео-, фото- та вимірювальна техніка [4, с.11]. Безумовно, застосування технічних засобів під час розслідування злочинів сприятиме меті розслідування і забезпеченню ефективності закріплення доказів. Особливо ефективним засобом отримання доказової інформації можуть слугувати можливості комп'ютерного моделювання. Так, О.О. Пунда під моделюванням у процесі розслідування злочинів розуміє спеціальну діяльність, спрямовану на використання науково-технічних засобів шляхом створення моделі з метою одержання відображення або відтворення предметів, процесів, явищ чи побудови схем розвитку будь-якої події або предмета [5, с.69].

Відтворення обстановки та обставин події може проводитися під час розслідування будь-якої кримінальної справи. Проведення цієї слідчої дії можливо як у формі слідчого експерименту, так і у вигляді перевірки показань. У деяких справах відтворення обстановки та обставин події неможливо обминути. Наприклад, це кримінальні справи про навмисне заподіяння тілесних ушкоджень, про вчинення дорожньо-транспортної пригоди тощо. Так, на підставі вивчення кримінальних справ дослідники визначають, що необхідність проведення відтворення обстановки та обставин події при розслідуванні злочинів про навмисне заподіяння тілесних ушкоджень переважно виникає за умов: 1) коли необхідно реконструювати видозмінену обстановку місця події, 2) необхідності встановлення механізму заподіяння тілесного ушкодження або утворення слідів, 3) потреби встановлення характеру дій учасників події злочину, 4) перевірки показань обвинуваченого, потерпілого або свідків [6, с.65]. Усі зазначені питання можна вирішити використанням комп'ютерного моделювання під час проведення зазначеної слідчої дії.

С.Є. Петров, звертаючи увагу на важливість відтворення обстановки та обставин події для встановлення істини по кримінальній справі, особливу увагу звернув на забезпечення безпеки учасників зазначеної слідчої дії та інших громадян [7, с.129]. Але в деяких випадках це неможливо. Тому з метою уникнення небезпеки доцільно використати під час відтворення обстановки і обставин події комп'ютерне моделювання події. Зокрема, воно надає широкі можливості не тільки для забезпечення безпеки учасників цієї слідчої дії, але й щодо лабораторного відтворення самої події злочину, коли неможливо відтворити її у звичайних умовах. Наприклад, комп'ютерним моделюванням можна створити тривимірну модель будинку до пожежі та відтворити дії підозрюваного під час вчинення злочину в цьому будинку, або створити модель конкретної особи, за допомогою якої можна встановити локалізацію і механізм нанесення тілесних ушкоджень. На думку О.А. Осауленко, за допомогою відтворення обстановки та обставин події слідчому вдається зв'язати всю доказову інформацію по справі воедино і виявити суперечності [8, с.102]. Безумовно, під час комп'ютерного моделювання події злочину, або інших обставин, не можливо врахувати всі деталі злочину. Це обмеження зумовлено певною недосконалістю програмного забезпечення, але цей недолік можна усунути, покладаючись на професійну інтуїцію слідчого.

Реальне проведення відтворення обстановки та обставин події теж не є досконалим. Наприклад, професор Р.С. Белкін з цього приводу зазначав, що достатньо проблематично відтворювати місце розташування потерпілого й нападника на момент вчинення злочину, зокрема, через практичну неможливість встановити, які самі дії вчиняв злочинець на місці злочину. Це пов'язано з тим, що ця слідча дія полягає не у відтворенні в буквальному розумінні будь-якого явища або факту, а у здійсненні дій, схожих на ті, які мали місце під час вчинення злочину [9, с.106]. З огляду на це можна говорити про

можливість застосування слідчого експерименту з використанням комп'ютерного моделювання події злочину.

Д.Д. Заяць, описуючи у своїй роботі проблеми перевірки показань на місці, зазначає, що з метою здійснення цієї дії застосовуються такі обов'язкові елементи, як показ, розповідь, зіставлення та факультативний елемент - демонстрація [10, с.50]. Безумовно, під час застосування комп'ютерного моделювання в ході проведення перевірки показань на місці можливе використання всіх зазначених елементів, окрім демонстрації. Прикладом такого випадку є розслідування злочину про крадіжку, коли з певних причин відсутнє місце злочину (знищено пожежею, реконструюванням тощо), і тому є необхідним проведення відтворення події злочину, де слідчий вимушений шукати засоби щодо можливості провадження розслідування. Саме в такому випадку слідчий за допомогою спеціаліста може створити тривимірну модель будинку, яка існувала на час вчинення злочину. Після цього за допомогою віртуальної моделі необхідно запропонувати підозрюваному вказати, яким чином він проникав у житло, де саме вчинював крадіжку, використовуючи при цьому показ, розповідь і зіставлення, окрім демонстрації. Адже в такому випадку це буде мати більше значення, ніж відсутність цієї слідчої дії в цілому.

Розглянемо доцільність використання визначеного комп'ютерного моделювання під час проведення перевірки показань на місці. Так, Д.Д. Заяць наводить щодо такі завдання: одержання від суб'єктів криміналістичної діяльності (підозрюваного, обвинувачуваного, потерпілого, свідка) криміналістично-значимої інформації щодо нових обставин злочину, які не можуть бути одержані іншим шляхом; перевірка показань зазначених суб'єктів з урахуванням слідчої ситуації; уточнення, деталізація та конкретизація показань осіб [11, с.162]. Відповідно до наведеного переліку можна стверджувати, що зазначені завдання можуть бути досягнуті й при застосуванні комп'ютерного моделю-

вання під час проведення слідчої дії.

Важливим залишається питання використання комп'ютерної моделі при проведенні слідчого експерименту. Узагальнення та аналіз слідчої практики з цього питання, виконані А.А. Койсином та Ю.Ю. Кур'яною, свідчать, що цілями цієї слідчої дії є: перевірка та ілюстрація зібраних у справі доказів; перевірка та оцінка слідчих версій; встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів; встановлення обізнаності особи про обстановку і предмети, пов'язані з подією, що розслідується, і перевірка правильності свідчень раніше допитаних осіб; заповнення й деталізація свідчень, даних раніше учасником розслідування; виявлення нових доказів на місці, вказаних особою, що перевіряється, а також вилучення предметів, про які особа, що перевірялася, повідомила на допиті і проявила бажання видати їх слідству; викриття неправдивих свідчень учасників розслідування; виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину [12, с.89]. Зазначені цілі можуть бути частково досягнуті й використанням комп'ютерного моделювання. Винятком буде, безумовно, можливість виявлення і вилучення нових предметів. Але перед тим, як застосовувати таку комп'ютерну модель, необхідно підкреслити важливість тих вимог, які пред'являються до неї. З цього приводу С.Є. Петров зазначає, що слідчий експеримент проводиться в умовах, максимально наближених до тих, за яких відбувалася подія [7, с.129]. Перш за все, комп'ютерна модель події повинна бути максимально наближена до реальної.

У напрямку законної можливості використання комп'ютерного моделювання, під час проведення відтворення обстановки та обставин події, необхідно відповідне дослідження. Згідно з положеннями допустимості, які виділяє О.О. Пунда, таким визнається науково-технічний засіб, який застосовується зі спеціальною метою, що полягає в сприянні щодо виконання завдань кримінального судочинства; застосовується лише спеціально уповноваженими особами; можливість його

застосування прямо передбачена у законі або його використанню закон не суперечить; не суперечить етичним, моральним нормам, принципів гуманізму та демократизму права, не принижує честь і гідність осіб, відносно яких його використано; відповідає вимогам безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто засіб, що не створює загрози життю та здоров'ю таких осіб; не завдає шкоди навколишньому середовищу [5, с.57]. Грунтуючись на відповідності комп'ютерного моделювання вищеведеного переліку, можна стверджувати про допустимість такого засобу. Сумніви виникають щодо змісту ст.194 Кримінально-процесуального кодексу України, де використання такого методу не є допустимим. В.М. Стратонов з цього приводу вказує, що місцем проведення відтворення обстановки і обставин події не обов'язково є та місцевість, де відбувалася досліджувана подія, деякі дослідження можуть проводитися і в інших місцях, навіть просто в кабінеті слідчого [13, с.8]. Слід зауважити, що відповідно до змісту вказаної статті мова може йти тільки про можливість виїзду на місце і в присутності понятих. У разі необхідності слідча дія може проводитися за участі спеціаліста, свідка, потерпілого і підозрюваного або обвинуваченого з метою відтворення обстановки і умов, в яких ті чи інші події могли відбуватися. Згідно з цим до чинного кримінально-процесуального законодавства доцільно внести зміни та доповнення щодо можливості використання комп'ютерного моделювання під час провадження цієї слідчої дії без виїзду на місце події. Така дія повинна регулюватися певною нормою закону. О.О. Пунда звертає увагу, що відсутність у складі правових норм доказового права визначення місця і ролі результатів застосування науково-технічних засобів на основі прямих правових приписів та вказівок є суттєвим недоліком, який гальмує широкі можливості у використанні різноманітних науково-технічних засобів у процесі розслідування злочинів [5, с.37].

Деякі науковці визначають, що у чинному

КПК України подано формальний перелік технічних засобів, які застосовують у процесі проведення конкретних слідчих дій. Наприклад, у ст.85¹ КПК України зазначено, що звукозапис використовують у процесі допиту підозрюваного, обвинуваченого, свідка та потерпілого, очної ставки, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки і обставин події та у разі проведення інших слідчих дій під час досудового розслідування, а кінозйомка і відеозапис (відповідно до ст.85² КПК України) застосовують у процесі проведення огляду, обшуку, відтворення обстановки і обставин події та щодо проведення інших слідчих дій. Ідучи шляхом визначення в КПК України конкретних засобів та методів криміналістичної техніки, учені стверджують, що можна створювати штучні бар'єри на шляху до процесу розкриття й розслідування злочинів. Застосування під час певних слідчих дій засобів і методів криміналістичної техніки, не зазначених в КПК України, ставить під сумнів законність отримання доказів за їхньою допомогою [14, с.295]. Але, на нашу думку, такий загальний підхід щодо комп'ютерного моделювання не може бути використаний. Можливість проведення такої слідчої дії повинна тільки прямо вказуватися в кримінально-процесуальному законі.

Таким чином, можливість застосування комп'ютерного моделювання місця події під час проведення відтворення обстановки та обставин події буде сприяти об'єктивному, повному, всебічному розслідуванню кримінальної справи. Особливо це відобразиться на кримінальних справах, під час розслідування яких первинне місце події було значно змінено або зруйновано. Використання комп'ютерного моделювання дозволить провести слідчу дію найбільш наближено до реальних умов, що, безумовно, сприятиме кримінальному судочинству. Подальшим напрямом досліджень, пов'язаних з використанням комп'ютерного моделювання під час проведення відтворення обстановки і обставин події, повинно бути, окрім узаконення

можливості використання зазначених засобів, відповідне вдосконалення процесуального порядку, у тому числі вимог щодо особливостей фіксації ходу зазначеної слідчої дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Исаева Л. М. Криминалистическое учение о специальных знаниях сведущих лиц : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Л. М. Исаева – СПб., 2009. – 61 с.
2. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / Тертишник В. М. – К. : А.С.К., 2007. – 1056 с.
3. Негребецький В. В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 / Негребецький Владислав Валерійович. – Харків, 2005. – 197 с.
4. Сокиран М. Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / М. Ф. Сокиран. – К., 2008. – 22 с.
5. Пунда О. О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 / Пунда Олександр Олександрович. – Львів, 2001. – 216 с.
6. Сафронов С. Тактика проведення відтворення обстановки та обставин події при розслідуванні тілесних ушкоджень: її особливості / С. Сафронов // Право України. – 2001. - № 1. – С. 64-67.
7. Петров С. Є. Особливості проведення окремих слідчих дій у справах про незаконне заволодіння транспортним засобом / С. Є. Петров // Право і суспільство. – 2009. – № 3. – С. 127–133.
8. Осауленко О. А. Реалізація принципу

презумпції невинуватості у досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 / Осауленко Олег Анатолійович. – К., 2006. – 254 с.

9. Курьянова Ю. Ю. Следственный эксперимент: Проблемы в понимании и способы их разрешения / Ю. Ю. Курьянова // Сибирск. юрид. вестник. – 2009. - № 2 (45). – С. 105-109.

10. Заяць Д. Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 / Заяць Дмитро Дмитрович. – Харків, 2004. – 216 с.

11. Заяць Д. Д. Новий підхід до поняття, мети та завдань перевірки показань на місці / Д. Д. Заяць // Вісник Запорізьк. юрид. ін-ту ДДУВС. – 2009. – № 1. – С. 159–167.

12. Койсин А. А. Соотношение следственного эксперимента и проверки показаний на месте / А. А. Койсин, Ю. Ю. Курьянова // Сибирск. юрид. вестник. – 2008. - № 3 (42). – С. 88-91.

13. Стратонов В. М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. М. Стратонов. –Х., 2001. – 14 с.

14. Єзерський Р. Проблемні питання застосування спеціальних знань в процесі розкриття і розслідування злочинів / Р. Єзерський // Вісник Львівськ. ун-ту. Серія юридична. – 2006. – № 43. – С. 290–296.

Мазаєв О. О. Про доцільність використання комп'ютерного моделювання при відтворенні обстановки та обставин події / О. О. Мазаєв // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 224–229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10mootop.pdf>

Розглянута доцільність використання комп'ютерного моделювання при відтворенні обстановки та обставин події, визначена необхідність застосування такого підходу з метою підвищення якості розслідування.

Мазаєв А.А. О целесообразности использования компьютерного моделирования при воспроизведении обстановки и обстоятельств события

Рассмотрена целесообразность использования компьютерного моделирования при воспроизведении обстановки и обстоятельств события, указана необходимость применения такого подхода с целью повышения качества расследования.

Mazaev A.A. On Expedience of Computer Modeling Usage in the Course of Circumstances and Situation Event Reconstruction

The article deals with expedience of computer modeling usage in the course of the circumstances and situation event reconstruction. In the conclusion the necessity of the usage of such approach with the aim of the investigation upgrading is examined.